

گزارش سخنرانیهای علمی در مرکز مطالعات عالی بین‌المللی طی سه ماهه سوم سال ۱۳۷۸

در ادامه برنامه سخنرانیهای علمی مرکز مطالعات عالی بین‌المللی، این مرکز از مهر ۱۳۷۸ سخنرانیهای سال جدید تحصیلی را به صورت دو هفته یکبار (روزهای دوشنبه) از پنجم مهرماه، از سرگرفت. در این گزارش خلاصه این سخنرانیها به ترتیب تاریخ ارائه می‌شود.

دکتر جمشید ممتاز*

«تحریمهای اقتصادی شورای امنیت و حقوق بشردوستانه»

در تاریخ: ۱۳۷۸/۷/۵

شورای امنیت سازمان ملل متحد در سالهای پس از خاتمه جنگ سرد، مکرراً قطعنامه‌هایی را در جهت تحریم اقتصادی دولتها صادر کرده است. در حال حاضر با توجه به آثار سوء تحریمها بر غیرنظامیان و اقتصاد دولتهای مورد تحریم، و در نتیجه مغایرت آنها با حقوق بین‌الملل عمومی و بویژه حقوق بین‌الملل بشردوستانه، مشروعیت تصمیمات شورای امنیت راجع به اعمال تحریمها، بخصوص از سوی حقوقدانان برجسته جهان زیر سؤال رفته است.

استفاده از تحریم اقتصادی به عنوان ابزار جنگی و به عنوان سلاحی برای به زانو در آوردن دشمن از دیرباز معمول بوده است. اما استفاده از ضمانت اجراهای اقتصادی به

عنوان حربه‌ای برای تضمین تعهدات بین‌المللی دولتها به عنوان یک اقدام جمعی نخستین بار در ماده ۱۶ میثاق جامعه ملل مطرح شد.

نتایج فاجعه‌بار ناشی از اعمال تحریمهای اقتصادی و محاصره اقتصادی بویژه طی جنگ جهانی دوم، موجب شد تا کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در جهت محدود کردن آزادی عمل دولتها در استفاده از این سلاح اقداماتی را به عمل آورد. حاصل فعالیت چشمگیر این کمیته درج ماده ۲۳ در کنوانسیون چهارم ۱۹۴۹ راجع به حمایت از غیر نظامیان در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی است. به علاوه، پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ به کنوانسیونهای چهارگانه ژنو در جهت تکمیل ماده ۲۳ آن کنوانسیون، گامهای مهمی برداشته‌اند.

حال با توجه به قواعد و مقررات حقوق درگیریهای مسلحانه در جهت ایجاد محدودیت برای استفاده از سلاح تحریمهای اقتصادی برای به زانو درآوردن دشمن، و با در نظر گرفتن آثار سوء تحریمهای اقتصادی شورای امنیت در دهه اخیر، بویژه تحریمهای عراق، دو سؤال که در واقع دو محور اصلی این سخنرانی است مطرح می‌گردد:

۱. آیا شورای امنیت برای اعمال تحریمهای اقتصادی بر علیه یک دولت مکلف به رعایت محدودیت‌های موجود در حقوق بین‌الملل بشر دوستانه می‌باشد؟
برای پاسخ به این سؤال باید دید حقوق درگیریهای مسلحانه به چه نحو آزادی عمل دولتها را در توسل به تحریم اقتصادی محدود می‌کند. به موجب ماده ۲۳ کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۴۹، دولتها می‌توانند برای جلوگیری از به گرسنگی کشاندن قشر آسیب‌پذیر غیرنظامیان که در ماده ۲۳ مشخص شده‌اند، مواد اولیه غذایی را بدون هیچگونه مانع و محدودیتی برای دول متخاصم ارسال نمایند. پروتکل شماره ۱ الحاقی به کنوانسیونهای چهارگانه ژنو (مواد ۶۹ و ۷۰) دایره افراد غیرنظامی محق به دریافت کمکهای غذایی را وسعت بخشیده و کلیه افراد غیرنظامی را در حیطه شمول آن قرار می‌دهد. ماده ۵۴ پروتکل موصوف نیز به گرسنگی کشاندن غیرنظامیان را به عنوان یک

ضرورت در نظر گرفتن ملاحظات بشر دوستانه و احترام به قواعد و مقررات ناظر به حمایت از فرد و کرامت شخص انسان به گرات در آراء مشورتی و احکام ترافیعی دیوان مورد تأیید و تأکید قرار گرفته است. از جمله دیوان در رأی مشورتی خود راجع به قضیه «نامیبا» دولتها را چنانکه شورای امنیت در قطعنامه ۲۷۶ خود مقرر داشته بود، ملزم به قطع آن دسته از روابط قراردادی که مربوط به تأمین مواد اولیه غذایی بود، ندانست.

نکته شایان توجه آن است که شورای امنیت خود وجود چنین محدودیتی را در مورد تصمیماتش پذیرفته است و به همین دلیل در اکثر قطعنامه‌های مربوط و به وضع و اعمال تحریمهای اقتصادی، مواد غذایی و دارویی را از شمول تحریمها مستثنی نموده است. با این وجود شورا در قطعنامه ۶۶۱ خود درباره عراق، مواد غذایی را فقط در صورتی که اوضاع و احوال بشر دوستانه اقتضا کند، از شمول تحریمها مستثنی نمود و بعد در قطعنامه ۶۶۶ درباره عراق، تشخیص وجود چنین اوضاع و احوالی را به کمیته ضمانت اجراهای عراق محول کرد. در نظر گرفتن این شرط و آئین مربوط به آن که امری در جهت ایجاد محدودیت و مانعی برای ارسال مواد غذایی است، بویژه با توجه به گزارشهای تکان دهنده سازمانهای بین‌المللی غیر دولتی و نهادهای وابسته به سازمان ملل متحد راجع به وضعیت اسفبار غیرنظامیان عراق، بویژه اقشار آسیب‌پذیر، نویسندگان برجسته حقوق درگیریهای مسلحانه و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ را به عکس‌العمل بسیار شدید واداشت. کمیته مزبور، علی‌رغم وجود قطعنامه‌های الزام‌آور شورا که در چارچوب فصل هفتم منشور صادر شده بود، اعلام کرد که بر اساس کنوانسیون چهارم ژنو و پروتکل‌های الحاقی، اقدام به ارسال مواد غذایی خواهد نمود. بدین ترتیب، تردیدی نیست که شورای امنیت نیز مانند دولتها ملزم به رعایت محدودیتهای مقرر در حقوق بشر دوستانه راجع به حمایت از غیرنظامیان می‌باشد و نمی‌تواند ارسال مواد غذایی را مشروط به امری نماید که عملاً مانع ارسال کمکهای بشر دوستانه گردد.

۲. شورای امنیت چه ترتیباتی را باید قبل از صدور قطعنامه و در حین اجرای آن برای جلوگیری از انحراف قطعنامه از هدف خود و کاهش آثار جانبی سوء و ناخواسته آن

دوستانه می‌باشد، چگونه می‌تواند آثار سوء و ناخواسته تحریمهای اقتصادی را بر غیرنظامیان دولت تحت تحریم به حداقل برساند و در عین حال کارآیی تحریمهای اقتصادی را به عنوان یکی از روشهای ضمانت اجرایی که در اختیار آن است، حفظ نماید؟ پطروس غالی دبیر کل سابق ملل متحد در مکمله برنامه صلح خود که در ژوئن ۱۹۹۵ به شورای امنیت و مجمع عمومی ارائه شد، نظر به آثار فاجعه‌بار تحریمهای اقتصادی شورای امنیت، توجه جامعه بین‌المللی و شورای امنیت را به این مسأله جلب نمود. لیکن پیش از آن پنج عضو دائم شورای امنیت در ضمیمه نامه‌ای خطاب به رئیس شورای امنیت در ۱۳ آوریل ۱۹۹۵، آثار بشر دوستانه تحریمهای اقتصادی را مورد توجه و مطالعه قرار داده و اتخاذ ترتیباتی را برای کاستن از آثار جانبی و ناخواسته تحریمها توصیه می‌نمایند. علاوه بر این، شورای اقتصادی و اجتماعی ملل متحد در ۱۹۹۷، و کنفرانس بین‌المللی صلیب سرخ و هلال احمر در بیست و ششمین اجلاس خود این موضوع را مورد توجه خاص قرار داده‌اند. مجموعه این اسناد، اساساً بر دو موضوع تأکید دارند:

الف. شورای امنیت قبل از صدور قطعنامه‌ای راجع به اعمال تحریم‌های اقتصادی، باید آثار سوء احتمالی تحریمها در کوتاه مدت و بلند مدت را بررسی نماید. بدیهی است که این امر خود مستلزم آن است که شورای امنیت اطلاعات نسبتاً دقیقی راجع به وضعیت اقتصادی، اجتماعی و حتی سیاسی دولت مورد نظر داشته باشد. از سویی گاه ماهیت قضیه، اقدام عاجل و سریع شورای امنیت را ایجاب می‌کند که مانع از انجام مطالعات لازم قبل از صدور قطعنامه می‌باشد. چنان‌که شورای امنیت در مورد عراق، سومالی و یوگسلاوی عمل کرد.

ب. اتخاذ ترتیباتی در قطعنامه‌های مربوط به وضع تحریمهای اقتصادی به منظور جلوگیری از انحراف قطعنامه از هدف خود، و در موارد لزوم، اقدام به تعدیل یا رفع تحریمها با توجه به آثار سوء تحریمها و عدم توفیق آنها در نیل به هدفشان. لازم به ذکر است که اسناد فوق‌الذکر، در خصوص هر یک از موارد فوق، راه‌حلهای و

وسائل مورد استفاده در صنایع کشاورزی را از مستثنیات تحریم‌های اقتصادی به شمار آورده است.

با توجه به اذعان شورای امنیت به لزوم رعایت محدودیتهای موجود در حقوق بین‌الملل بشر دوستانه برای اعمال تحریمهای اقتصادی، مسأله مشروعیت و در عین حال چگونگی حفظ کارآیی تحریمها به عنوان ابزاری برای صلح و امنیت بین‌المللی، موضوعی است که همچنان در دستور کار این رکن قرار دارد. در این وضع این سؤال مطرح می‌شود که آیا جامعه بین‌المللی باید راه دیگری برای تضمین اجرای حقوق بین‌الملل بیابد؟

دکتر حمیرا مشیرزاده*

«جنبشهای اجتماعی زنان»

در تاریخ: ۱۳۷۸/۷/۱۲

بحث در مورد جنبشهای اجتماعی زنان به دلیل گستردگی و تنوع و به دلیل ویژگیهای ملی و محلی که جنبشهای زنان در کشورهای مختلف و در جوامع مختلف در طول تاریخ داشته‌اند بحث گسترده‌ای است. جنبش زنان به عنوان جنبشی که در راه اهداف خاص زنان فعالیت می‌کند پدیده‌ای جدید است. در واقع در دوران مدرن است که تحولی در تقسیم بندی بین سپهر عمومی و خصوصی یا قلمرو عمومی و خصوصی ایجاد می‌شود. تا قبل از این دوره هرچند زنان در عرصه عمومی حضور نداشتند اما عرصه عمومی به عرصه سیاسی محدود می‌شد. و از طرفی در دوران ماقبل مدرن اگر زنان متعلق به خانه تلقی می‌شدند اما اقتصاد که تدبیر منزل بود در خانه انجام می‌شد و در نتیجه زنان در عرصه اقتصادی فعال بودند. اما در دوران سرمایه‌داری است که اقتصاد از سپهر خصوصی جدا و وارد سپهر عمومی می‌شود. در اینجا است که زن همچنان متعلق به سپهر خصوصی یعنی خانه تلقی می‌شود و در عین حال سپهر عمومی که محل حضور مردان است بر اساس یکسری مفاهیم جدید مثل برابری، آزادی، برادری، عام‌گرایی،